

МИЛАН ТОДОРОВ

ТРИ ПРИЧЕ

ПИСАЋА МАШИНА

Мој отац је имао калиграфски рукопис. Нисам сигуран да је то последица чињенице да је дуго био матичар у она стара добра времена када се писало полако, пажљиво и марљиво, или је баш обрнуто, односно да је његов леп урођени рукопис био пресудан да постане матичар.

Да ли је био против писаћих машина? Верујем да јесте.

Међутим, са мојим стасавањем и мојом у почетку стидљивом жељом да пишем за новине, тата је почео да смишља како да ми купи писаћу машину.

Сигуран сам да је – осим основне дилеме која се састојала у томе да се на неки начин одриче својих уверења, па и вредности, у корист синовљевих, још несигурних, тек назначених – имао и сумњу да се изменом прилика и поступака писања одваја од онога што је препознатљиво његово, само његово и по чему би свакако био упамћен у књигама генерација.

То ме је још више уверавало да ме тата осећа блиским исто колико и ја њега.

Ипак, био сам сувише млад, дечак такорећи. Ученик првог разреда чувене Јовине гимназије у Новом Саду, коју сам узгред речено хтео да напустим јер је била сувише елитистичка – да бих му рекао да се не одриче себе, да ћу се ја већ некако снаћи, у тим младим редакцијама са старим дактилографијама или са туђом руком улубљеним оловним словима на Олимпијама на којима су куцани и прекуцавани сви текстови.

Осим тога, носио сам у себи сумњу да, можда, нећу успети, да ће мој покушај писања заувек остати недовршен, као слаб роман од кога човек одустаје пошто га је на стотине пута прочитао, исправљао и утврдио да је најбоље да га остави за неке будуће дане који можда такође неће бити наклоњени рукопису.

Писаћа машина, знао сам, није свемогућа.

Мој отац је био мек човек. То сам наследио од њега.

Своје наклоности скривали смо као змија ноге.

Били смо дођоши. Град, иако тада мали, за нас је био непрегледан и отац се ослањао само на пријатеље, познанике из старог краја и родбину која је носила наше презиме.

Тако се сетио Радивоја Тодорова, званог, по банатски, Попаја, уместо као онај јунак цртаног филма који снагу добија једући спанаћ – Попај.

Попаја је, као и сви Банаћани с којима је отац био у вези, мог старог звао Бача.

Баш тако: Бача, а не уобичајено Баћа. Као да је у том тврдом Ч било нечег постојаног, што везујемо за очеве породица.

Попаја је био боксерски шампион који је рукавице окачио о клин и тада је основао радњу за поправку писаћих машина. Радња се налазила близу центра града. У малој увученој улици на чијем месту је сада, ваљда у складу са временом, радња са називом Пушкарница.

Наш рођак Попаја је мени и оцу, кад смо најављени отишли једног предвечерја до његове сервисне продавнице, показао неколико старих, ремонтваних писаћих машина.

Стајале су сјајне и прецизно послагане на полици, као на војничкој паради. Одмах сам уочио да су мање од оних које нису биле на продају, али за то нисам марио.

– Наравно да су мање – рекао је Попаја. – То су портабл машине.

Свидела ми се једна, марке коју сам запамтио заувек – Rem-tor de luxe.

– Та је из прве серије из средине тридесетих година, када се чувени Ремингтон спојио са немачком фабриком Торпедо. Тако је настао Ремтор – објашњавао је Попаја. – Ова је рађена за Будимпешту.

Видело се да зна много о историји тих писаћих машина, што му је давало прилику да као стручњак од нас незналица тражи више за њих.

Попаја је мађарска слова заменио српским.

Урадио је то најбоље што је знао, али је машина приликом остављања отиска на хартију увек правила неравнине кад се куцају измењена слова.

Међутим, њена црна јака метална обрuba и тамни сјај оловних плочица са словима, плочица које су се покретале лако и елегантно, биле су разлог да је пожелим.

Отац је покушао да снизи цену, али наш даљи рођак Попаја није хтео ни да чује за тако нешто.

После ђу, већ као одрастао, сазнати случајно у разговору оца и мајке да је тај Ремтор стајао колико очева цела месечна плата. Да ствар буде јаснија: мајка је била домаћица и очева плата била је једини приход наше четворочлане породице.

Ипак, осећао сам да је та ретка, скупа и чудесна машина богмдана за моје тежње усмерене ка уметности.

Да ли је та пређутна породична жртва била пресудна да истрајем у овом, ево и данашњем, упорном писању?

Нисам сигуран.

Нисам сигуран ни да је отац био претерано срећан због моје машине.

Ја сам писао технички све више, а он калиграфски све мање.

Писао је, углавном, честитке и ретка писма свом стрицу Спиридону у Банатско Аранђелово, која су била кратка али исписана лепим рукописом.

„Чико, како је понело жито?

Доћи ћу једном да вас обиђем кад са колегама будем ишао у тај крај. Сада нисам у финансијској могућности, али ти, чико, немој да бринеш. Све је добро. Ваш Бача.”

Била је то, осећам сада, једна врста синовљевог неверства према стрицу Спиридону, који му је замењивао прерано умрлог оца.

Све зарад Ремтор де лукса.

Попају од тада нисам виђао, иако бих одлазећи, сада већ редовно, сваког петка да предам нов рукопис каквог чланка, и суботе, када бих ишао да, на руке, примим мали хонорар – пролазио поред радње са његовим именом.

Радња је била затворена, а њен широки излог прекривен металном решетком.

Тај човек са два опречна занимања, једним везаним за тучу звану спорт а другим за прецизност механике, скоро да је сасвим ишчезнуо.

Морам да будем искрен, о њему после оне помало мучне трговине са мојим оцем, при којој земљак није ни за динар попустио у цени прилично раубоване писаће машине Ремтор, доведене до граница издржљивости – нисам имао најлепше мишљење. Тада још нисам знао за једну, додуше ретку, али постојану особину тврдог а животом изнуреног банатског човека, особину која се налази на средокраћу између страха од пропасти и себичлука изазваног

управо тим страхом. О томе је, сазнаћу доцније, нешто писао и Црњански у *Сеобама* и *Дневнику о Чарнојевићу*. Сматрао је да ти људи везани за равницу, за земљу и тежак рад, умеју да буду посесивни према земљи, имању и породици, па и према сећању и традицији.

Банат је, писао је, метафора за човекову судбину распету између ширине и скучености.

Попају сам после много година случајно срео на једној дунавској чарди. Ја сам тамо дошао са женом и дететом, а он је био, мршав, погурен и очигледно болестан старац – у пролазу, са штаповима за пецање у рукама. Препознао ме је и обрадован застао. После руковања и упознавања са мојом женом сагнуо се до нашег детета на малом плавом бициклу, ставио шаку на широки, бескосни боксерски нос и затрубио њиме.

Тада, тек тада, уочих да личи на јунака Попаја из цртаних филмова, који је истовремено смешан и узвишен, показујући да и у њему, Попаји, постоји скривена моћ доброте која се пробуди кад-тад, макар при крају човековог живота.

ПЕЋ

Живот није лак. Живот је ружан, тежак и непредвидљив.

На ту, мучну, како ми се чинило у оно доба, а данас обичну епизоду, која се сваком у неком облику и неком времену догађа, подсетио сам се док сам на Синеманији гледао филм *Париз 36*.

Никада нисам био вичан препричавању филмова, али ипак ћу, зарад оних који га нису гледали, а филм је одличан, дубока трагикомедија, покушати да објасним његов садржај.

Радња се дешава у Паризу пред Други светски рат. Група глумаца, музичара, певача и певачица, уз техничко особље, даје све од себе да сачува позориште звано Шансонија, на које је, због згодне локације, око бацио и вешт а подмукао трговац некретнинама. Париз се у то време љуљао између радничког незадовољства, које се испољавало често као црвена, скоро комунистичка побуна, и налета фашизма.

Поред унутрашње драме појединаца, попут мушкарцима врло приступачне жене директора позоришта, ту је и колективна драма.

Публика, наиме, осећа да се нешто велико ваља у утроби света. Она се плаши те мрачне утробе сутрашњице, о којој не зна много осим наслуђивања, и зато тера глумце и певаче да дају све од себе, па често и себе, не би ли је разгалили.

То не иде баш лако и када се чини да је позориште успело, долази преокрет. Стари похотни купац некретнина постаје власник

позоришне зграде. Чини се да ће све да пропадне. Међутим, он се заљубљује у младу позоришну певачицу, почиње да пише текстове за глумце Шансоније. Све то га увлачи у свет уметности, у коме никада није било новца. Позориште банкротира, он такође, уметност је бачена у смеће. Остала је само млада певачица, склона да се на неки тајанствени женски начин издигне изнад свих њих и опште растуће катастрофе рата.

Мој филм се одиграо када сам због својих политичких уверења остао без посла. Власт се променила уличном револуцијом. Био сам на пораженој страни. Нисам више имао изгледа да се запослим. На мој рачун стизале су подругљиве изјаве чак и првих комшија.

У почетку сам све примао с осмехом. Било је то време плувања. Нисам био застрашен иако сам по природи кукавица.

Чекао сам да видим како ће се ствари развијати.

Становао сам у близини старе циглане. Она је последњих година претворена у veleпродају столарије и цемента. Њен димњак, висок стотинак метара, који сам свако јутро могао да видим кроз прозор своје собе, није се димио последњих година.

Прошао је рат. Дошла демократија са лицем освете.

Столе, радник у циглани, кога сам понекад ангажовао ради кречења или ситних зидарских поправки куће, постао је изненада активиста новог времена.

Међутим, ја сам већ пре тога доживео неку врсту најаве или пробе новог времена.

Мој млади комшија ми је по завршетку НАТО бомбардовања тријумфално иронично честитао што смо победили Американце.

Био сам затечен. Отац му је био официр српске војске, јео је војнички хлеб и добио ми је поменути ружни коментар.

Избегао сам сукоб.

Поменути Столе као да је промену власти дочекао спреман.

Знао сам изикола његову причу.

Жена га је оставила. Отишла с другим.

Причало се да му је једног поподнева само рекла:

– Заљубила сам се.

Он је узвратио да је одушевљен, а она на то:

– Да, али не у тебе.

Оставила га је са две девојчице у пубертету. Није знао шта им се дешава када имају менструацију.

И сада је мислио да је најзад дошла његова шанса, његов велики преокрет у животу.

Обновиће се све. Све ће бити добро као некада. Циглана ће производити цигле за нове куће у којима ће људи живети срећно.

Само... Постојало је то само или али, а оно се састојало у томе да је велика пећ за печење глине била сасвим дотрајала.

И онда почиње филм *Париз 36*.

Екипа гладних радника, подстакнута паролама новог режима, по мери тренутка, одлучује да обнови стару велику пећ, са, како ми је поносно рекао Столе, шест дугих вентилационих канала који се протежу стотинама метара у свим правцима под плитком земљом око циглане.

Заиста, видео сам те канале. Они су постојали. Додуше, беху затрпани, али сва та земља у њима и око њих припадала је циглани.

Рекао сам Столету да ме то радује.

Он је са одурном гримасом на лицу реаговао на ту моју изјаву, мислећи, вероватно, да је то мој преварни покушај приближавања.

Док су поправљали пећ за печење цигле, међутим, догодила се трагична хаварија.

Бакарни компресор за убацивање ваздуха у пећ беше натопљен гасом, те је у моменту експлодирао разобручујући подножје огромне пећи сазидане по старински, од крупног шамота.

Столе и његов друг с посла били су одбачени десетак метара и првих неколико дана у болници били су без вида.

Столе је све време плакао.

– Да ли ћу икада више видети своје девојчице?

Ја сам се у исто време плашио да нећу моћи да преживим све што ми се догодило.

Имао сам већ – кажем већ јер ми се то чинило превише – четрдесет девет година. Ипак, још ми је до живота било стало. Као и њему.

А то је опасно. Тера те на компромисе.

Ништа толико не чини да се људи боје смрти колико промене на које не могу да утичу.

Испоставило се да цигларска пећ ипак може да се поправи.

Циглана је почела да ради.

Живот разбијен у комаде почео је да се саставља.

У цигларској пећи пекао се најзад хлеб за сиромашне.

Међутим, како то већ бива, земља, ова земља извор је несигурности.

Испоставило се да је она постала власништво извесног Петерсона, шефа неке светске обавештајне агенције за Западни Балкан.

Петерсон, разуме се, није био заинтересован за прављење цигала.

Њега је занимало само земљиште.

Као власника фирме за некретнине у филму *Париз 36*.

Одједном је живот поново био од настављених комада.

Сви су добили отказ.

Столе је косио траву испред куће када је осетио малаксалост. Ушао је у кухињу, приставио себи кафи и умро после првог гутљаја.

Кад сам то чуо, нисам знао шта тачно да мислим о свему што нам се догађа. Да ствар буде срамотнија, постављао сам себи банално питање:

Да ли ћу умети сам да поправим пећ за хлеб, пећ сазидану од камена, која годинама чами на мојој тераси неупотребљавана?

И ако у томе успем, био сам сигуран да ћу у себи и даље носити стални осећај изгубљне наде, једнако трагичне колико и комичне.

Победили сте Америку, стално ми је одзвањало у ушима оно што је требало да ме додатно убогаљи.

Али с проласком времена и те речи постајале су сличне утрнулим речима старе француске шансоне којој нисам знао име, а која је, ево, поново као ишчезло време, ту негде, не само у ушима.

ЧОВЕК КОЈИ ЈЕ РАСПЛАКИВАО ИКОНЕ

Био је то човек који је тврдио да је, некад давно, био чудотворац и у стању да расплаче сваку икону.

Звали су га, наводно, у манастире да би учинио да нека икона почне да мироточи.

У почетку је то радио бесплатно, а онда је, видевши да и свештеници тргују, почео да наплаћује своје услуге.

Међутим, од тог тренутка иконе су престале да испуштају сузе.

Престао је да наплаћује своје услуге. Али ништа се није догађало.

Покушао је поново и поново.

Ништа.

Дакле, помислио је, није проблем у узимању новца. Него је у питању нешто друго.

Али није знао шта је то друго.

Можда је у питању време одласка у цркву и целивања икона светаца?

Пробао је ујутру, у подне, увече. Једне ноћи је чак спавао под иконом Мајке Божије.

И ништа се није догодило ни сутрадан, ни много доцније.

Али зашто и како, питао се. Јер, некада се то одиста дешавало. Видели су се трагови. Бразготине на фрескама се још и сада виде. Осим тога, те иконе су заиста лечиле болесне. Многи су после мољења пред њима проходили и прогледали.

После је одустао и заборавио то необично искуство.

Уосталом, нико га више није ни тражио, иако је одлазио повремено не само у српске него и у друге, посебно грчке манастире.

Једног лета је тамо и упознао Оливеру. Била је удовица. Имала је јако држање, крупне очи и пркос у начину на који је замахивала главом листајући своју дугачку кестењасту косу.

Некако су се привукли једно другом.

Седели би на каменим клупама испред манастира. Она је чешљала косу коштаним чешљем у јаком поподневном светлу, а он је само гледао у њу.

У ваздуху тешком од мириса борова и ловора и шафрана и богзна чега, чинило му се да се део овог света премешта у онај свет.

– Шта мислиш – упитао је изненада – да ли су верска чуда могућа?

– То је само дим и обмана – рекла је прилично незаинтересовано.

– Зашто?

– Важно је да покушавамо да живимо. То је најважније и то ја управо радим.

Испустила је чешаљ. Он се спустио на колена и дохватио га. Отресао га је од прашине и неколико њених тамних длака је одлетело с ветром.

Да ли да јој кажем своју тајну?

Не, нећу.

– Људи тумаче ово и оно, али само Христос може да рашири руке и загрли нас – рекла је.

Пало је вече.

– Да ли ти је хладно?

Покушао је да је загрли.

– Погрешно си протумачио ово познанство – рекла је и отргнула се.

Помирио се са чињеницом да јој није потребан.

– Мислим да си у праву – признао је – ми у чуду разгледамо те иконе, крстове, ковчеге са моштима... Све је то тамјан. Све је то можда прекасно.

– Прекасно за шта?

– Не знам како бих ти то описао. Ми стално желимо само да уживамо и да нам се дешавају ствари у којима нада има главну улогу.

– Ништа те не разумем – рекла је.

– Оставићу то на страну – рече.

– Шта?

– Идем у шетњу. Ако хоћеш пођи са мном.
– Где?
– Ту, уз литице.
– Важи, али шта ћемо тамо?
– Мислим да сам као млад грешио.
– Свако је грешио у младости. То се не рачуна.
– Идемо у манастир. Кажу да је у њему нека жена, помоливши се пред иконом свеца, заштитника манастира, једноставно нестала.

– Хоћеш да нестанем?
– Не, никако. Хоћу да ми будеш жена.
– Само под једним условом – рекла је.
– Да чујем.
– Не бој се. Обећавам ти.
– Шта?

Ушли су у цркву у манастиру.

Она се хитро сакрила иза велике иконе Богородице.

– Обећај ми љубав – довикнула му је.

Зашао је иза иконе. Ухватио ју је за руку. Онда јој је додирнуо дојке.

Неко је прилазио икони иза које су се грлили. Била је то жена с дететом.

После је то све био само сан.

Икона је мироточила.

Свет је полако одумирао.

Живели су заједно неколико година. Она је умрла. Он је остао у празној соби, јео у њој, гледао телевизију, читао, спавао.

Недостајао му је разговор са женом.

Једног јутра отишао је до оног манастира у коме је проплакала икона пред њим.

Клекнуо је на колена. Измолио Оченаш. Устао.

И изашао.

Али то што су иконе мироточиле у младости није му давало мира и даље.

Вратио се у цркву и упорно посматрао икону, све оне црвене и плаве боје око очију светице, њене широке благе очи, белину зеница, уски нос, уста која нису претила, нису се смешила, нису била уста која је човек могао да види на овом свету и онда је схватио да је учинивши да фреска мироточи у ствари пустио зло напоље из светог тела, јер свако тело би морало да има бар у почетку мало зла у себи, а то зло, схватио је најзад, био је он сам.

Поново је изашао на ваздух. Осећао се као човек који је открио истину о човечанству и Богу. И почео је да се смеје и смеје. Није

престајао до вечери. Доцније се смејао мање, али ипак исувише често и без видљивог разлога.

Познаници и ретки пријатељи питали су га зашто се смеје.

Рекао је да не зна.

– Можда се смејем да не бих полудео од страха.

Нико га није разумео.

Убрзо се разболео. Рак простате. Ништа необично како човек стари.

Међутим, није умро.

Ништа необично за човека који је могао да расплаче иконе, мислили су људи.